

АКРЕДИТАЦІЯ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ: ЦІННІСТЬ АМЕРИКАНСЬКИХ ТРАДИЦІЙ ДЛЯ ОСВІТНІХ РЕФОРМ В УКРАЇНІ

Панич Олена

кандидат історичних наук, доцент,
докторант Національного педагогічного університету
імені М. Драгоманова

Fulbright Visiting Scholar, 2012–2014,
Penn State University

Анотація. Стаття присвячена аналізу стратегій і практик акредитації вищих навчальних закладів і програм. Особливу увагу приділено незалежним акредитаційним агенціям США. Автор доводить, що створення таких інституцій було б корисним у ході реформування вищої освіти в Україні.

Ключові слова: вища освіта, акредитація, реформа, автономія університету, гарантування якості.

Abstract. This article explores the strategies and practices of accreditation of higher education institutions and programs. It is primarily focuses on independent accreditation agencies in the USA. The author argues that such institutions might be beneficial for a successful reform of higher education in Ukraine.

Keywords: higher education, accreditation, reform, university autonomy, quality assurance.

Метою цієї статті є виявлення характерних рис системи акредитації вищої освіти в США та демонстрація їх цінності для України. Актуальність такого дослідження зумовлена тим, що згідно з новим Законом України «Про вищу освіту» [2] акредитація вищих навчальних закладів має стати однією зі сфер активного реформування. У ході реформи вищої освіти цілком доречно ще раз звернути увагу на характер і місію акредитації як інституту, в підтримку якого вкладаються суспільні кошти і який має сьогодні надзвичайно вагомий вплив на якість вищої освіти. Досвід інших країн у цьому контексті є цікавим і потрібним для вивчення. Незважаючи на те що в наших освітянських колах більш прийнято рівнятися на європейські країни, слід мати на увазі, що американська освіта обслуговує одну з найбільш динамічних і глобалізованих економік у світі. Вона ефективна і здатна розвиватися навіть в умовах обмежених державних ресурсів, що особливо актуально для України у світлі щорічного скорочення бюджетних надходжень [3]. Американська модель акредитації вида-

ється цікавою й повчальною у контексті таких перспектив, як плюралізм, якість освіти, зв'язок з роботодавцями та автономія вищих навчальних закладів.

Основними джерелами для написання цієї статті стали документи американських акредитаційних організацій, нормативні документи, що регулюють процеси акредитації в Україні, а також власні спостереження, взяті з практики роботи в різних вищих навчальних закладах України і стажування у США.

Акредитація вищої освіти як плюралістичний механізм

Практика акредитації у США є великою мірою автономним від держави процесом. Це видно на прикладі Ради акредитації вищої освіти (Council for Higher Education Accreditation – CHEA), найбільшої акредитаційної асоціації у США. CHEA – приватна організація, яка одночасно є національною (тут поняття «національний» не отожднюється з поняттям «державний»). Вона охоплює понад 3000 вищих навчальних закладів і очолюється колегією з представників авторитетних ВНЗ. Особливість CHEA в тому, що вона акредитує не вищі навчальні заклади чи програми, а акредитаційні організації або агенції. Ці агенції виникли як своєрідні посередники, функція яких – забезпечення колегіального визнання авторитету того чи іншого ВНЗ з боку інших авторитетних ВНЗ. Визнання університетами авторитету акредитаційних агенцій не менш важливе, ніж визнання цими агенціями університетів. За словами президента CHEA Джудіт Ітон «акредитаційні організації у США здобувають свою легітимність саме від коледжів, університетів і програм, які акредитуються, але не від уряду» [12, с. 2].

Сьогодні налічується 60 акредитаційних агенцій, визнаних CHEA. До них належать регіональні, національні та спеціалізовані агенції. До національних також належать ті, що акредитують релігійні навчальні заклади (faith-related accrediting organizations) [17]. Серед акредитаційних агенцій є помітна конкуренція. Наприклад, бізнес-школи і бізнес-програми, які хочуть отримати акредитацію, можуть обирати з трьох визнаних CHEA спеціалізованих акредитаційних агенцій, які відрізняються за рівнем престижності [10].

Усі ці організації вважають свою діяльність скоріше сферою послуг, а не контролю чи регулювання роботи закладів освіти. Головна мета – не висунути вимоги чи сформулювати стандарти, а допомогти школі

чи коледжу розвинути свою програму, сприяти живучості програм. При цьому акредитаційні агенції також взаємодіють із державою, надаючи їй послуги щодо аналізу якості тих чи тих ВНЗ і таким чином допомагаючи більш відповідально розподіляти гранти й допомогу серед цих ВНЗ. У певному сенсі слова акредитаційний процес тут є сферою освітньої аналітики, оцінки та консультацій. Саме тому ці агенції обслуговують ВНЗ не лише США, але й 125 інших країн [12, с. 1].

Слід зазначити, що, хоча акредитація є в цілому добровільним процесом, вищі навчальні заклади, як правило, зацікавлені в ній, тому що вона є вагомим механізмом підтвердження їх авторитету й надійності перед суспільством і державою.

Акредитація як спосіб підвищення якості освіти

Акредитація стає затребуваною ще й тому, що вона стимулює підвищення якості освіти. Вислів «quality assurance», який у нас перекладають як «забезпечення якості», за змістом означає радше «гарантування» чи «оцінка» якості освіти. Саме гарантування якості освіти є головним завданням акредитаційних агенцій у США. Цілі акредитаційної процедури – оцінити якість освітньої інституції чи програми та надати допомогу у її поліпшенні [15, с. 76–77]. Із самого початку процес акредитації уявлявся як такий, що ґрунтується на оцінці колег-фахівців (peer-review). У цьому контексті аналіз і оцінка важливі як обмін досвідом [9].

Важливо також зберегти унікальність навчального закладу чи програми. Тому слово «стандарти» акредитаційні агенції вживають обережно та із застереженнями. Наприклад, у посібнику агенції з акредитування програм з бізнесу і менеджменту ІАСВЕ (International Assembly for Collegiate Business Education) вказується, що ІАСВЕ базує свою акредитацію радше на принципах, ніж на стандартах:

«Стандарти все ж таки можуть бути довільними. Передбачається, що досягнення рівня, встановленого стандартами, забезпечує результат якості. Але це може бути і не так. Стандарти є більш ефективними у виробничій сфері, де продукція стандартизована і результати легко вимірюються. Стандарти є проблематичними в освітній сфері, тому що люди є індивідуумами, і людська діяльність не може бути стандартизованою... Освітні установи є унікальними, вони мають різні місії, цілі, процеси й спрямовані на досягнення різних результатів... Не існує таких стандартів навчан-

ня, які підходять усім інституціям. Але є принципи, які можна застосовувати до всіх інституцій» [16, с. 1–2].

Динаміка, гнучкість, інноваційність – це те, що ІАСВЕ вважає своїм підходом в оцінюванні освітніх установ. Велику увагу приділено місії та цілям, які сам ВНЗ має чітко сформулювати і які мають бути відображені в усіх документах – від стратегічного плану до конспектів окремих навчальних дисциплін. Від ВНЗ вимагають засвідчити ефективність методу набору викладачів, мати обґрунтовані критерії оцінки їхньої роботи, а також створювати сприятливий клімат для підвищення їхньої кваліфікації та наукової діяльності. До уваги беруться також участь студентів у житті університету, їхні потреби та вимоги, аналізуються їхні скарги.

Загалом акредитаційна агенція очікує від вищих навчальних закладів повної саморефлексії. Вона прагне привчити викладачів і адміністраторів аналізувати свої цілі та методи на предмет актуальності й ефективності, а також допомогти вищому навчальному закладу виробити або вдосконалити власну стратегію розвитку. Її працівники проводять семінари й консультації для представників ВНЗ. Домінуюча етична настанова допомоги (а не контролю) є важливим чинником. Аналітичні звіти про стан закладу сприймаються не як вирок, а як рецензія, що мотивує до вдосконалення.

У контексті завдань акредитації постійно дискутується питання, що головне в оцінюванні: якість програм чи якість результатів? Якість результатів визнається в цілому стратегічно більш значущою, хоча її важче виміряти. Удосконалення якості – це процес, який не повинен зупинятися. Тому прогрес якості має бути певним чином відрефлексований і задокументований, у т. ч. у періоди між проведенням акредитаційної процедури. Відтак акредитація набуває лонгїтудного (довготривалого), неспорадичного характеру.

Акредитація і зв'язок з професійною спільнотою

Плюралістичний і зорієнтований на аналіз результатів механізм акредитації дозволяє бути більш гнучким у стосунках із роботодавцями та професійною спільнотою. Професійна спільнота так чи інакше постійно присутня в акредитаційному процесі, її інтереси враховуються. За правилами вона має бути проінформована про результати акредитації або про відмову від неї. Викладачі й професори повинні мати авторитет у професійній спільноті, а не лише в акаде-

мічному середовищі. Навчальні програми мають враховувати практичні потреби роботодавців.

Професійні спільноти можуть формувати свої акредитаційні агенції або ж бути долученими до діяльності вже існуючих. Акредитація деяких освітніх програм, наприклад у сфері юриспруденції, перебуває під домінуючим впливом представників саме професійної, а не академічної спільноти [11,16]. Це дозволяє випускникам здійснювати своєрідний «плавний» перехід від стану студента до стану ліцензованого фахівця.

Орієнтація на роботодавців як на вагому референтну групу дозволяє оперативно реагувати на потреби ринку та розвивати вузькі й прикладні спеціальності. Так, існують агенції, що акредитують спеціальності «внутрішній дизайн», «реабілітаційні послуги», «поховальні послуги», «рекреація і паркове будівництво», «сімейно-шлюбна терапія» [17]. Регіональні акредитаційні агенції також діють в інтересах професійної спільноти, оскільки враховують економічні інтереси регіону, в якому працюють. У результаті освіта стає більш орієнтованою на практику, а випускники – більш затребуваними на ринку праці.

Акредитація і автономія

Автономія вищих навчальних закладів у західному культурному світі розуміється, головним чином, як незалежність від держави. Це можна побачити на прикладі не лише американських акредитаційних асоціацій, але й британської Quality Assurance Agency for Higher Education (QAA) [8]. Американські університети (я вживаю це слово у широкому сенсі, включаючи коледжі, інститути та інші заклади вищої освіти) досягли високого рівня автономії завдяки тому, що там вдалося розвинути такий феномен, як приватний університет [4, 5]. Приватні акредитаційні агенції як породження цієї освітньої системи також великою мірою забезпечують автономію університету.

Важливо розуміти, що в США автономію університету бачать практично, прагматично і нерозривно пов'язаною з цінностями американської демократії. *Передусім автономія університету – це право бути унікальним*, тобто розвивати й упродажувати власні програми й методи навчання, а також проводити власні дослідження. Різноманіття освітніх інституцій, свобода, змагальність, конкуренція – це цінності, які лежать в основі принципу автономії і які, найменш в теорії, заважають уніфікації. Апеляція до них є неодмінною

частиною загальної політичної риторики стосовно університету. В цілому, як показує досвід, становище освітніх установ великою мірою залежить від базових цінностей суспільства. Якщо свобода є в числі таких цінностей, то це позначиться й на житті університетів.

Рівень державного регулювання вищої освіти також прямо залежить від рівня регулювання і свободи економіки в країні [11, с. 1522]. Після приходу до влади партії демократів у 2009 р. у США очікувано почалися спроби посилити вплив держави на вищі навчальні заклади. Останнє відбувалося у т. ч. шляхом ускладнення вимог до акредитації та акредитаційних агенцій, що, звичайно, не могло не викликати опір [13]. У той же час самі лідери акредитаційних агенцій розуміли, що для нарощування тиску держави у питанні акредитації є об'єктивні передумови. Коли держава прагне збільшити фінансування університетів і допомогу студентам, звичайно, вона вимагатиме від них більшої звітності. До того ж зріс рівень інтеграції університетів у суспільне життя. Університетська спільнота зіткнулася з необхідністю краще презентувати себе в суспільстві, яке очікує від неї ефективного внеску в загальний розвиток. Відтак стало зрозуміло, що підходи до акредитації також мусять частково змінитися. Акредитація не може зводитися лише до наративного й довільного самоаналізу, який роблять академіки для академіків. Освіта має відповідати більш широко зрозумілим і визнаним у суспільстві простим (sic!) критеріям, за якими буде здійснюватися оперативний аналіз її ефективності [14].

У зв'язку з усім цим дискусії про автономію університетів виїшли на новий рівень. Зокрема стала привертати до себе увагу проблема стандартів, без яких держава й суспільство не можуть обійтися при оцінці університетів і навчальних програм. Актуальними виявилися два питання: яким чином можна мінімізувати деструктивну роль стандартів з метою збереження унікальності ВНЗ і як зберегти авторитет академічного реєр-ревію у сфері акредитації. Друге питання актуалізувалося у зв'язку з тим, що державний Департамент освіти почав розвивати власні акредитаційні процедури, поступово зменшуючи роль приватних акредитаційних агенцій і втручаючись у їхню роботу. Проте традиція, досвід і практичні функції приватних агенцій не дозволили нівелювати їхній авторитет. До того ж навіть прибічники державної акредитації змушені визнати, що принцип підзвітності (accountability) вищих навчальних закладів, заснований на стандартах і державному регулюванні, не має витіснити колегіальний академічний аналіз, націлений на вдосконален-

ня (improvement). Акредитація, що спирається на такий аналіз, сприяє збереженню високого рівня довіри й відповідальності між різними соціальними гравцями – вищими навчальними закладами, акредитаційними агенціями, професійними асоціаціями і роботодавцями, студентами та їхніми батьками, а також державою [15, р. 77]. Це робить свій помітний внесок у загальний стан соціальної довіри.

Зрештою, стратегічно акредитацію прагнуть зробити більш прозорою, а її результати – доступними для суспільства. Стандарти мають бути контекстуалізовані відповідно до місії кожного навчального закладу, щоб зберегти його унікальність. Питання автономії університетів продовжує бути в полі суспільної уваги та дискусій.

Акредитація в Україні: необхідність змін

Перше питання, яке виникає після знайомства з підходами до акредитації ВНЗ у нашому контексті (особливо порівняно з американським чи європейським): яким чином в Україні можна подолати адміністративний синдром у ставленні до акредитації? Вже стало традицією в українських реаліях вважати акредитацію регуляторно-репресивним механізмом, який дає можливість державним органам дозволяти або забороняти ту чи іншу освітню діяльність. Акредитація розуміється у нас як *«процедура надання ВНЗ певного типу права провадити освітню діяльність, пов'язану зі здобуттям вищої освіти та кваліфікації...»* (виділено мною. – О. П.) [1, 6]. Таке розуміння цілей акредитації у нас є загальновизнаним і не піддається критиці. А проте не коректно говорити про акредитацію ВНЗ як «надання права провадити освітню діяльність». Таке право не надається акредитацією хоча б тому, що університети й коледжі історично виникли задовго до того, як з'явилися акредитаційні організації. Освітня діяльність може здійснюватися без будь-якої акредитації за умови, що знання, які вона забезпечує, важливі й затребувані в суспільстві.

Ще один важливий аспект нашого адміністративного підходу до акредитації – це розуміння її як централізованого процесу, в якому зберігається монополія держави. Монопольний характер державної акредитації і «диплома державного зразка» створюють об'єктивні умови для зловживань. Орієнтованість нашої акредитації виключно на державні стандарти стає причиною неефективності у питанні оцінювання якості освіти. Цей виснажливий бюрократичний процес часто перетворюється на формальність. Зарегульованість стандартів

освіти також забезпечує неодмінну передумову корупції принаймні з декількох причин, а саме:

- 1) досвід імплементації державних стандартів для розроблення програм навчальних курсів засвідчує, що в наших вищих навчальних закладах зникла критична потреба наймати висококваліфікованих фахівців для викладання цих курсів. Грубо кажучи, будь-який навчальний курс може прочитати будь-хто, хто володіє навичками переказування підручника. За умови, що підручник відповідає стандартам, це стає цілком можливим і не впливає на результат акредитації. Відтак саме така стандартизація викладання дозволяє деканам набирати на свої факультети родичів і знайомих, довіряючи їм навчальні курси, у яких вони малокомпетентні;
- 2) стандарти залишають надзвичайно вузький простір для імплементації авторських і дослідницьких підходів та інновацій у процес викладання. Дріб'язкова регламентація вимог, а також обов'язковість і виснажливість процесу акредитації фактично не дозволяють вишам сконцентруватися на розвитку й прирощенні академічних знань і якості викладання. Освіта стагнує, але на результатах акредитації це не відображається;
- 3) завдяки державним стандартам програми ризикують швидко й надовго втратити актуальність. Оскільки розроблення й затвердження стандартів залежать від розгалужених централізованих інституцій, їх зміна чи вдосконалення перетворюється на довготривалий бюрократизований процес, відкритий до зловживань на будь-якому етапі;
- 4) стандартизація навчальних програм і курсів призводить до того, що студенти втрачають мотивацію до навчання, відкупляються хабарами від нудних предметів, які їм не потрібні на практиці або з яких вони можуть пізніше прочитати підручник.

Стандарти освіти в нашій країні настільки відірвані від вимог працедавців, що поступово з'являються працедавці, які самі готові працювати над новими стандартами [7].

Згідно з новим Законом про вищу освіту для проведення акредитації вищих навчальних закладів в Україні має бути створена нова структура під назвою Національне агентство із забезпечення якості освіти. Якщо врахувати те, що Агентство залишатиметься державним відомством, воно ризикує рано чи пізно повернутися до старих методів і форм роботи. З іншого боку, Закон передбачає також створення «незалежних установ оцінювання якості освіти» (ст. 23). Про-

те принципи діяльності цих установ поки що не зрозумілі й потребують прийняття додаткових підзаконних актів, а також, що головне, створення сприятливого суспільно-політичного клімату для їх ефективної роботи.

У цьому контексті варто подумати, чи справді державна й централізована акредитація вищих навчальних закладів має бути обов'язковою. Адже вона стане більш ефективною, якщо перестане бути повинністю, яку відпрацьовують заради «диплома державного зразка». Відмова від цієї повинності, найімовірніше, приведе до переосмислення університетами свого місця на ринку освітніх послуг; переформатування їх саморепрезентації; ревізії базових цілей; вироблення власної унікальності й конкуруючої ідентичності. Коли вищі навчальні заклади самі відповідатимуть за якість навчання перед споживачами, а не перекладатимуть це на державне відомство «із забезпечення якості освіти», то цілком імовірно можна припустити, що рівень їх відповідальності зросте, й вони будуть зацікавлені у створенні насправді ефективних і незалежних механізмів гарантування якості освіти.

Слід також мати на увазі, що багато правил акредитації у нас спільні із загальноприйнятими у розвинених країнах. Проте фактично вони не працюють на поліпшення якості освіти. Скоріше акредитація використовується державою для волонтаристського тиску й залякування навчальних закладів (за принципом «можу дати, можу забрати») і закріплює адміністративний синдром не лише в освіті, але й у суспільстві в цілому.

Таким чином, в Україні назріла потреба переосмислення стратегічних цілей акредитаційної системи нашої країни. У ході реформ цілком доречно розпочати створення децентралізованої, аналітико-консалтингової системи акредитаційних асоціацій, яка успішно існує в інших країнах. Приклад американської моделі акредитації, яка забезпечує високий рівень автономії вищих навчальних закладів і якості освіти, може виявитися надзвичайно корисним і перспективним.

Література

1. Андрусенко С. І. Акредитація. Організація та проведення у вищих навчальних закладах України. Посібник при підготовці та проведенні процедури акредитації у вищих навчальних закладах України [Електронний ресурс] / С. І. Андрусенко, В. І. Домніч. – К.: КУЕТТ, 2003. – Режим доступу: <http://tntu.edu.ua/nv/license.html>.

2. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 № 1556-VII. – Режим доступу: <http://vnz.org.ua/zakonodavstvo/111-zakon-ukrayiny-pro-vyschu-osvitu>.
3. *Квіт С.* Алгоритм університетського розвитку / Сергій Квіт // Університетська автономія: [спец. вип. часопису «Дух і Літера»] / [упоряд. С. Квіт та ін.; авт. передм. В. С. Брюховецький]. – К.: Дух і Літера, 2008. – № 19. – С. 12–30.
4. *Пелікан Я.* Ідея Університету: Переосмислення / Я. Пелікан. – К.: Дух і Літера, 2009. – 394 с.
5. *Пелікан Я.* Справа і бізнес Університету / Я. Пелікан // Університетська автономія: [спец. вип. часопису «Дух і Літера»]. – К.: НАУКМА, 2008. – № 19. – С. 137–144.
6. Положення про акредитацію вищих навчальних закладів і спеціальностей у вищих навчальних закладах і вищих професійних училищах України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/978-2001-%D0%BF%20paran18#n18>.
7. Профессиональные стандарты для металлургической отрасли: Круглый стол, инициированный СКМ. 26.01.2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scm.com.ua/ru/media-centre/news/view/1013/>.
8. An introduction to QAA [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.qaa.ac.uk/publications/films/film?PubID=54>.
9. *Areen Judit.* Accreditation Reconsidered / Judit Areen // Iowa Law Review. – 2011. – Vol. 96. – P. 1471–1494.
10. *Brink K. E.* A Comparison of AACSB, ACBSP, and IACBE Accredited U.S. Business Programs: An Institutional Resource Perspective / K. E. Brink, C. A. Smith // Business Education & Accreditation. – 2012. – Vol. 4 (#2) – P. 1–15.
11. *Conison Jay.* The Architecture of Accreditation / Jay Conison // Iowa Law Review. – 2011. – Vol. 96. – P. 1515–1538.
12. *Eaton Judith S.* An Overview of U.S. Accreditation [Електронний ресурс] / Judith S. Eaton. – Режим доступу: www.chea.org/pdf/Overview%20of%20US%20Accreditation%202012.pdf.
13. *Eaton Judith S.* Assault on Accreditation: Who Defines and Judges Academic Quality? [Електронний ресурс] / Judith S. Eaton // Liberal Education. – Spring, 2007. – Vol. 93. – P. 2. – Режим доступу: <https://www.aacu.org/publications-research/periodicals/assault-accreditation-who-defines-and-judges-academic-quality>.
14. *Eaton Judith S.* The Future of Accreditation. Can the collegial model flourish in the context of the government's assertiveness and the impact of nationalization and technology? How? / Judith S. Eaton // Planning for Higher Education. – April–June, 2012. – P. 8–15.
15. *Gaston Paul L.* Higher Education Accreditation: How It's Changing, Why It Must / Paul L. Gaston. – Stylus Publishing, 2013. – 240 p.
16. International Assembly for Collegiate Business Education. Accreditation Manual. 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://iacbe.org>.
17. 2014–2015 Directory of CHEA-Recognized Organizations [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.chea.org/pdf/2014-2015_Directory_of_CHEA_Recognized_Organizations.pdf.